

نار و باد
شاعر
کارگاه شعرو

سیدمهدی موسوی

چین

فهرست

۱۱	سخن آغازین
۱۵	کلیات
۱۷	چیستی شعر
۲۱	الهام شاعرانه
۲۳	قالب‌های شعر فارسی
۲۵	مثنوی
۲۷	قصیده
۲۹	غزل
۳۱	رباعی
۳۲	دوبیتی
۳۳	قطعه
۳۴	ترجیع‌بند
۳۶	ترکیب‌بند
۳۸	مسمط
۴۰	بحر طویل
۴۰	مستزاد
۴۱	مفرد
۴۲	چهارپاره
۴۳	شعر نیمایی
۴۵	شعر سپید (شعر مثنوی)
۴۷	شعر آزاد
۴۹	آشنایی با چند اصطلاح
۴۹	هایکو، کاریکلماتور، شعرک، ترانک، سه‌گانی
۵۴	غزل‌مثنوی
۵۸	شعر دیداری (کانکریت)
۶۰	ترانه، شعر محاوره

۶۳	سبک‌های شعر فارسی
۶۵	سبک خراسانی
۶۷	سبک دوره‌ی سلجوقی
۶۹	سبک عراقی
۷۱	سبک وقوع
۷۲	سبک هندی
۷۴	دوره‌ی بازگشت
۷۵	دوره‌ی مشروطه
۷۶	شعر نو
۷۸	عناصر شعر (صورت، سیرت و فکرت شعر)

۸۱ فصل اول: صورت شعر

۸۳ بخش اول: زبان شعر

۸۸ الف) مباحث بنیادی (زرف ساخت) زبان شعر

- ۸۹ ۱. وفاداری به روح دستور زبان.
- ۹۱ ۲. بهره‌مندی از اصل زیبایی.
- ۹۲ ۳. قابلیت انتقال
- ۹۳ ۴. پویایی زبان شعر

۹۸ ب) شگردها و استفاده‌های زبانی

- ۹۹ ۱. حذف و ایجاز
- ۱۰۵ ۲. تکرار
- ۱۱۱ ۳. ترکیب‌سازی
- ۱۱۹ ۴. باستان‌گرایی
- ۱۲۵ ۵. مردم‌گرایی
- ۱۳۱ ۶. هنجارگریزی صرفی و نحوی

۱۳۹	.....	اشاره: غنای واژگانی
۱۴۱	.....	ج) براده‌های زبانی
۱۴۴	.....	لغزش‌ها و آسیب‌های زبانی
۱۵۵	.....	بخش دوم: موسیقی شعر
۱۵۹	.....	الف) موسیقی بیرونی
۱۶۰	.....	عروض چیست؟
۱۶۲	.....	آشنایی با چند اصطلاح
۱۶۶	.....	قواعد و نکات مهم عروضی
۱۹۰	.....	ب) موسیقی کناری
۱۹۰	.....	۱. قافیه
۱۹۵	.....	آشنایی با چند اصطلاح
۱۹۷	.....	قواعد مهم قافیه
۲۰۶	.....	۲. ردیف
۲۱۲	.....	وزن و قافیه‌ی شعر نیمایی
۲۱۹	.....	ج) موسیقی درونی
۲۲۰	.....	۱. واج‌آرایی
۲۲۶	.....	۲. جناس
۲۳۳	.....	۳. قافیه‌ی درونی
۲۳۷	.....	د) موسیقی معنوی
۲۳۹	.....	۱. مراعات‌النظیر
۲۴۴	.....	۲. ایهام
۲۵۰	.....	۳. لفّ و نشر
۲۵۵	.....	۴. تلمیح
۲۶۲	.....	۵. تضمین
۲۶۶	.....	لغزش‌ها و آسیب‌های موسیقی

۲۷۱ بخش سوم: یافت شعر

۲۷۳ محور افقی و عمودی شعر

۲۷۵ فرم (شکل)

۲۷۷ ساختار (ساخت)

۲۷۹ فصل دوم: سیرت شعر

۲۸۱ بخش اول: خیال

۲۸۵ تشبیه

۲۹۲ استعاره

۲۹۶ مجاز

۳۰۰ تشخیص

۳۰۴ حس آمیزی

۳۰۸ کنایه

۳۱۳ اغراق

۳۱۸ اسلوب معادله

۳۲۲ نقیض نما

۳۲۷ اشاره:

۳۲۷ ۱. وابسته‌های عددی

۳۲۹ ۲. وصف

۳۳۶ لغزش‌ها و آسیب‌های صور خیال

۳۴۱ بخش دوم: عاطفه

۳۴۳ اهمیت و جایگاه عاطفه

۳۴۴ پالودن یا آلودن، مسئله این است!

۳۴۵ مهار عاطفی

۳۴۷	صدق عاطفی
۳۵۰	افتخار عاطفی
۳۵۰	اهمیت زاویه‌ی دید شاعر در خلق فضای عاطفی
۳۵۳	قابلیت انتقال حالت عاطفی
۳۵۳	عینیت‌بخشی به عواطف
۳۵۵	تناسب شبکه‌های عاطفی
۳۵۶	هم‌زیستی زبان و عاطفه
۳۵۷	تأثیر موسیقی بر عواطف
۳۶۰	عاطفه و تخیل
۳۶۲	انتخاب موضوع و پرورش حالات عاطفی
۳۶۳	بُرد عاطفی
۳۶۶	زمینه‌های عاطفی
۳۶۷	حُسن تعلیل و خشنودی عاطفی

فصل سوم: فکرت شعر

۳۷۱	موضوع و درون‌مایه
۳۷۲	مضمون
۳۷۴	موتیف
۳۷۵	لحن و حس
۳۷۶	اندیشه

فصل چهارم: مباحث تکمیلی شعر

۳۸۹	کشف شاعرانه
۳۹۱	آشنایی زدایی
۳۹۹	عینیت و ذهنیت
۴۰۹	نماد

سخن آغازین

راهی بزن که آهی بر ساز آن توان زد
شعری بخوان که با او رطل گران توان زد

حافظ

کتاب پیش‌رو، تلاشی برای آشنایی کاربردی و نظری با مبانی شعر است. بدون شک نخستین ضرورت برای ورود به عالم شعر، استعداد و علاقه است. بعد از این مرحله است که مجموعه‌هایی از این دست، می‌توانند برای مخاطبان کارگشا باشند؛ اما کارگشای بودن، هرگز به معنای کافی بودن نیست؛ زیرا پس از آشنایی مختصر با شناخته‌های شعر، کار مخاطب علاقه‌مند برای کشف ناشناخته‌های آن آغاز خواهد شد.

هدف اصلی کتاب، آن است که با بیانی ساده و صمیمی به واکاوی مؤلفه‌های سازنده‌ی شعر که چون تار و پود درهم تنیده‌اند، بپردازد و با اسلوب تعلیمی و کارگاهی و البته به پشتوانه‌ی مثال‌های ملموس، اصطلاحات رایج در عالم شعر را شفاف سازد؛ تا از این رهگذر، علاقه‌مندان گام‌های نخستین شعر را با شتاب بیش‌تری بردارند و در زمان فراگیری، صرفه‌جویی کنند.

بسیاری از نوآموزان شعر، به‌سختی و با سپری‌شدن زمان طولانی، با برخی مسائل مقدماتی و پیش‌یافته‌ی شعر کنار می‌آیند و با مرارت حاصل از گذر زمان، بایدها و نبایدهای شعر را فرامی‌گیرند و عده‌ای از آنان به همین علت، در نیمه‌های راه بی‌انگیزه و دل‌سرد می‌شوند؛ در صورتی که اگر به‌هنگام با مبانی شعر و شاعری آشنا شوند، در کیفیت سروده‌های خود، تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای را احساس می‌کنند؛ برای مثال، یکی از چالش‌های ابتدایی در حوزه‌ی شعر، به نابسامانی‌های زبانی و

موسیقیایی مربوط می‌شود که اگر نوآموزان بر آن‌ها آگاهی داشته باشند، به راحتی کاستی‌ها را از پیش روی برمی‌دارند.

از طرفی دیگر، برخی از شاعران خوش استعداد که آثارشان از آب و گل درآمده، نمی‌توانند یافته‌ها و تجربه‌های خود را با بیانی ساده به دیگران انتقال دهند و حتی گاهی از تبیین ساده‌ترین مطالب کاربردی یا نظری ناتوان‌اند. این مجموعه، برای جبران خلأهایی از این دست نیز دغدغه داشته است.

برای تحقق این هدف‌ها:

۱. تلاش شده صورت‌بندی مطالب، ساده و به‌خاطر سپردنی باشد و بنا به ضرورت، تقسیم‌بندی جدیدی ارائه شود؛ مثلاً مؤلفه‌های تشکیل دهنده‌ی شعر را به صورت، سیرت و فکرت شعر تحویل برده‌ایم.

۲. در پایان بیش‌تر درس‌ها، به ارائه‌ی «بررسی و تحلیل» و «تمرین» پرداخته‌ایم تا بُعد کارگاهی این مجموعه پُررنگ‌تر شود.

۳. برای فراگیری آسان‌تر مسائل، از شعر معاصر که زبان مردم این روزگار است، مثال‌های بیش‌تری آورده‌ایم؛ هرچند همواره نیم‌نگاهی به شعر غنی گذشته داشته‌ایم. در شعر معاصر نیز، بیش‌تر به قالب‌های سنتی (غزل، مثنوی و...) پرداخته شده؛ زیرا آشنایی عمیق و دقیق با چند و چون قالب‌های نوین (نیمایی و سپید) به نگارش مجموعه‌ای مستقل نیازمند است.

۴. مسائلی مانند «عاطفه» و «اندیشه» را که در کتاب‌های تعلیمی دیگر به اختصار آمده، قدری گسترش داده‌ایم.

۵. هم‌چنین مطالبی را، از قبیل «لغزش‌ها و آسیب‌های زبانی»، «لغزش‌ها و آسیب‌های موسیقیایی» و «لغزش‌ها و آسیب‌های صور خیال» که در آن کتاب‌ها ضروری انگاشته نشده، به این مجموعه اضافه کرده‌ایم.

۶. در همین رابطه، مباحثی هم‌چون «آشنایی‌زدایی»، «کشف شاعرانه»، «عینیت و ذهنیت»، «نماد»، «اسطوره»، «روایت»، «سوره‌یابی» و «تنوع و تأثیر لحن‌ها» را در فصلی مستقل، با عنوان «مباحث تکمیلی شعر»، طرح کرده‌ایم؛ زیرا این‌گونه مسائل برای افق‌گشایی فکری شاعران سودمند است.

در این مجال، بر خود فرض می‌دانم از تمام کسانی که در نگاشتن این مجموعه به نگارنده اعتماد کرده‌اند، تشکر کنم؛ به‌ویژه از اعضای محترم اولین هیأت مدیره‌ی انجمن شعر طلاب، آقایان روشن سلیمانی، جواد محمدزمانی، سیدمحمدجواد شرافت، ابراهیم اکبری‌دیزگاه و حسن بیاتانی؛ همین‌طور از جناب آقای علی‌اصغر شیری که زحمت حروف‌چینی، نمونه‌خوانی و ویراستاری اولیه‌ی این مجموعه بر عهده‌ی ایشان بوده، قدردانی می‌کنم. در پایان از جناب حجت‌الاسلام والمسلمین علی کُمساری، بی‌نهایت سپاس‌گزارم که در زمان مسئولیت خود، در مرکز فرهنگی هنری دفتر تبلیغات اسلامی حوزه‌ی علمیه‌ی قم، انجمن‌های هنری طلاب را با درایت تأسیس کرد تا در پرتو اعتماد یکی از این انجمن‌ها (انجمن شعر)، نگاشتن این کتاب سامان گیرد.

در ضمن یادآور می‌شوم کتاب‌های موسیقی شعر و صور خیال، اثر استاد گران‌مایه، دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی، نیز کتاب روزنه، اثر شاعر و منتقد گرامی، جناب آقای محمدکاظم کاظمی، در نگارش این مجموعه، الهام‌بخش بوده است. هم‌چنین گفتنی است از اسلوب کتاب‌هایی که در زمینه‌ی علوم ادبی، رنگ و بوی آموزشی دارند، بهره‌جسته‌ام؛ کتاب‌هایی مانند وزن و قافیه‌ی شعر فارسی، اثر دکتر تقی وحیدیان کامیار، آشنایی با عروض، اثر دکتر سیروس شمیسا و آرایه‌های ادبی، اثر دکتر حسن ذوالفقاری و دکتر حسن حاج‌صدری.

امید است این مجموعه، قبول خاطر افتد و در نظر آید. چشم‌انتظار پیشنهادهای سازنده‌ی شما هستیم.

سیدمهدی موسوی

sym.mousavi57@yahoo.com

ویراست اول: ۹۴/۱۰/۱